

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה ט: גדרי ברכת בורא פרי העץ (1): הגדרת "פרי
עץ"

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ט: גדרי ברכת בורא פרי העץ (1): הגדרת "פרי עץ"

* *

רקע

בסוגיה הקודמת, סוגיית "לא נטעי אינשי אדעתא דהכי", עסקנו בגדר ברכת "בורא פרי האדמה", מתי מברכים על גידולי קרקע "בורא פרי האדמה", ומתי מברכים עליהם "שהכל". בסוגיה זו עוסקים אנו בגדר ברכת "בורא פרי העץ", מתי מברכים על גידולי העץ "בורא פרי העץ", ומתי מברכים עליהם "בורא פרי האדמה".

הגמ' משווה בהגדרת פרי בין דין ברכת "בורא פרי העץ" לדין ערלה ולדין מעשרות. יש לברר אם ההשוואה מוחלטת והגדרים זהים ביחס לכל התחומים ההלכתיים הללו או שההשוואה אינה מוחלטת ויש הבדלים בהגדרת פרי בין התחומים השונים.

מקורות

א. גמ' לו. לו: "אמר רבה יהודה אמר רב צלף של ערלה... אלא בורא פרי האדמה"
 ב. תוס' ד"ה והלכתא

רי"ף כה: "אמר רב יהודה אמר רב צלף... ולא מברכינן עילויה בפה"ע אלא בפה"א"
 תלמידי רבינו יונה כה: ד"ה אמר, ותימה, ונמצא, ומדלגבי
 רשב"א ד"ה רבי אליעזר אומר
 הלכות ברכות לריטב"א פ"א ה"י
 ג. רמב"ם הל' ברכות פ"ח ה"ו
 הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"ג
 הל' תרומות פ"ב ה"ד
 ד. שו"ע סי' רב סע' ו, ומשנה ברורה

רשב"א ד"ה רבי אליעזר אומר

רבי אליעזר אומר צלף מתעשר, האביונות והתמרות והקפריסין ר' עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד. ומתני' דקתני על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, איכא למימר דאתיא כר' אליעזר ואף על גב דלדידיה אין העלין מתעשרין דלא חשיב להו אפילו כירק, מכל מקום לענין ברכה כיון דמתהני מיניה ונטעי ליה אינשי אפילו אדעתא (דהני כשותא) [דשותא] ברוכי מברך אפילו אעלין בורא פרי האדמה, אבל לענין מעשר דמדרבנן לא חייבו אותו על העלין. אבל לר' עקיבא לא אתיא, ולר' עקיבא לא מברך אקפריסין בורא פרי העץ אלא על מה שהוא עיקר הפרי, וכיון דלדידיה אין מתעשר אלא אביונות שמע מינה דלא חשיב ליה פרי העץ והלכך אפילו לענין ברכה כן, ותדע לך דאלו אפשר לחלק בפרי העץ בין ברכה למעשר וערלה מאי קא מוהיב ממתניתין דנצפה לרב דלמא ברכה שאני, והלכך לדידן דקיימא לן כרבי עקיבא - אף לענין ברכה לא מברכינן אקפריסין בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה. ומקצת ספרים גרסי נמי הכין בהדיא בשלהי שמעתין במסקנא דשמעתין, מדלגבי ערלה לאו פירא נינהו לגבי ברכה נמי לאו פירא נינהו ולא מברכינן עלויה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה, אבל הראב"ד ז"ל כתב דאינו מלשון

הגמרא אלא מהרב בעל ההלכות ז"ל ולעולם לענין ברכה מברכין אקפריסין בורא פרי העץ, ואינו מחזור כמ"ש דאם כן לא הוי מותיב מינה למר בר רב אשי דאכיל את הקפריסין.

הלכות ברכות לריטב"א פ"א ה"י

כל שומר פרי הראוי לאכילה דינו כפרי עצמו לענין ברכה לאכילתו או לריחו, ואף על פי שלענין ערלה אין דינו כפרי אלא בשומר המתקיים עד שיש לפרי דין פרי ליאסר מדין ערלה, ושיהא בענין שאם יסתלק השומר ימות הפרי שבכך הוא טפל לפריו, אבל לענין ברכה אין הפרש ביניהן, ולעולם דינו כפרי עצמו אם הוא ראוי לאכילה ומברך בורא פרי העץ, לפיכך עלה ורדים אף על פי שאינן פרי עצמו שהפרי שלהן הוא בתוך התפוח העגול ואין בהן דין ערלה שכשתסלקם לא ימות הפרי, אף על פי כן מברך על אכילתן בורא פרי העץ ועל ריחן ברוך שנתן ריח טוב בפירות. במה דברים אמורים על גופן כשהן בעין או בדבר מורכב ראוי לאכילה והם מאכל בריאים, אבל על מימיו מברך שהכל. וכן האוכל קפרס מצלף של ערלה, אף על פי שאין לו דין ערלה - ברכתו בורא פרי העץ, וכן שנינו בפירוש, והזהר בזה מאוד שטעו בו רבים ונכבדים.

הסבר הסוגיה

על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר: בורא פרי האדמה, ועל האביונות ועל הקפריסין אומר: בורא פרי העץ. [ברייתא ברכות לו.]

הברייתא אומרת שעל האביונות ועל הקפריסין הגדלים על הצלף מברכים "בורא פרי העץ" ועל העלים והתמרים הגדלים עליו מברכים "בורא פרי האדמה". מברייתא זו לומדים שברכת "בורא פרי העץ" אינה מקבילה לברכת "בורא פרי האדמה". ברכת "בורא פרי האדמה" מברכים על כל גידולי קרקע [אלא אם כן "לא נטעי אינשי אדעתא דהכי"], ואילו ברכת "בורא פרי העץ" אין מברכים על כל הגדל על העץ, אלא על פריו בלבד.¹

הגמ' מקשה מברייתא זו, האומרת שמברכים על קפריסין "בורא פרי העץ", על רב יהודה בשם רב האומר שמותר לאכול בחוץ לארץ קפריסין של צלף ערלה. מתרצת הגמ' שהברייתא סוברת שקפריסין פרי, ורב יהודה סובר כרבי עקיבא שקפריסין אינם פרי. דינו של רבי עקיבא נאמר לגבי מעשרות, שלדעתו מעשרים אביונות ואין מעשרים קפריסין. רבי אליעזר חולק עליו, ולדעתו מעשרים גם אביונות, גם קפריסין וגם תמרות.

מפשטות הגמ' משמע שגם חיוב ערלה, גם חיוב מעשרות וגם ברכת "בורא פרי העץ" תלויים בשם פרי, ולכן ניתן להשוות בין שלושת הדינים הללו. משמעות הבנה זו שיש שלוש שיטות בהגדרת מיני הצלף. רבי עקיבא סובר שרק האביונות הן פירות, אך הקפריסין, התמרות והעלין אינם פירות ולפיכך אין בהם חיוב ערלה וחיוב מעשר ומברכים עליהם "בורא פרי האדמה". הברייתא סוברת שאביונות וקפריסין הם פירות, יש בהם חיוב

¹ נראה, שלרבי יהודה המחלק את גידולי הקרקע לשתי ברכות: בורא פרי האדמה, ובורא מיני דשאים, יש הקבלה מלאה בין ברכת בורא פרי האדמה לברכת בורא פרי העץ, אבל להלכה, שמברכים בורא פרי האדמה על כל גידולי קרקע, אין סימטריה בין ברכת פרי העץ לבין ברכת פרי האדמה.

ערלה וחיוב מעשר, וברכתם "בורא פרי העץ". רבי אליעזר סובר שגם התמרות הן פירות, גם בהם יש חיוב ערלה וחיוב מעשר, וגם עליהם מברכים "בורא פרי העץ"².

הבנה זו אינה הכרחית, שהרי אין הכרח שחיוב מעשר תלוי בשם פרי. הברייתא סוברת שיש שם פרי גם על אביונות וגם על קפריסים, ולכן הגמ' מקשה ממנה על רב יהודה שהתיר לאכול קפריסים של צלף ערלה. מתרצת הגמ' שרב יהודה סובר כרבי עקיבא האומר שיש חיוב לעשר אביונות בלבד ולא קפריסים, על כרחך שלדעתו חיוב מעשר תלוי בשם פרי, ולקפריסים אין שם פרי. רבי אליעזר חולק על הבנה זו, ולדעתו חיוב מעשר אינו תלוי בשם פרי אלא יש חיוב לעשר אף גידולים שאין עליהם שם פרי כגון תמרות³. הגדרת שם פרי לדעת רבי אליעזר אינה ברורה הוא יכול לסבור כרבי עקיבא שרק לאביונות שם פרי, ורק עליהם מברכים "בורא פרי העץ", והוא יכול לסבור כברייתא שגם לקפריסים יש שם פרי, וגם עליהם מברכים "בורא פרי העץ"⁴.

המסקנות העולות מגמ' זו, שברכת "בורא פרי העץ" תלויה בשם פרי, ונחלקו התנאים אלו מגידולי הצלף יש שם פרי. רבי עקיבא סובר שרק לאביונות שם פרי, והברייתא סוברת שגם לקפריסים שם פרי. שיטת רבי אליעזר אינה חד משמעית, יכול להיות שהוא סובר כרבי עקיבא שרק אביונות מוגדרות פרי, יכול להיות שהוא סובר כברייתא שגם קפריסים מוגדרים פרי, ויכול להיות שלדעתו גם תמרות מוגדרות פרי.

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה. הרמב"ם [הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"ג] פוסק כרבי עקיבא אף בארץ ישראל, ולפיכך הוא פוסק [פ"ח ה"ו] שמברכים על קפריסים "בורא פרי האדמה" [כך משמע גם מלשון הר"ף (כה): המשמיט מדברי רב יהודה אמר רב "בחוף לארץ", ומנסחם כדן הקיים גם בארץ ישראל]⁵. תוס' [ד"ה והלכתא] ורא"ש [סי' ג] סוברים שרק בחוף לארץ מקלים כרבי עקיבא ובארץ ישראל הלכה כברייתא ואולי גם כרבי אליעזר שגם לקפריסים שם פרי, ואם כך מברכים עליהם גם בחוף לארץ "בורא פרי העץ", שהרי אין הברכה בין ארץ ישראל לחוף לארץ בדיני ברכות. תלמידי רבינו יונה [כה: ד"ה ומדלגבין] סוברים שמחלוקת זו לא הוכרעה, ומספק יש לברך על קפריסים "בורא פרי האדמה"⁶.

² כך כנראה מפרשים תלמידי רבינו יונה [כה: ד"ה אמר] שהרי הם כותבים: "דר' אליעזר סבר הכל דיינין ליה פרי ומתעשר, תמרות ואביונות וקפריסין". אמנם שיטת תלמידי רבינו יונה צריכה עיון שהרי הם [ד"ה ונמצא] כותבים: "דאלמא משמע [מהברייתא] דאפילו הקפרס והתמרות נקראים פרי כדעת רבי אליעזר".

³ כך כנראה מפרש הרשב"א, שהרי הוא [ד"ה רבי אליעזר] כותב: "ואף על גבי דלדידיה אין העלין מתעשרין דלא חשיב להו אפילו כירק", משמע שתמרות מתעשרות לא מפני שהן מוגדרות כפרי אלא מפני שאינן גרועות מירק.

⁴ אפשרות זו עדיפה מפני שלאפשרות הראשונה הברייתא אינה לא כרבי עקיבא ולא כרבי אליעזר. בנוסף לכך, רב יהודה התיר לאכול קפריסים של צלף ערלה בחוף לארץ בלבד מפני שכל המקל בארץ הלכה כמותו בחוף לארץ, ואם רבי אליעזר מודה לרבי עקיבא שקפריסים אינם פרי, מדוע לחשוש לשיטת הברייתא בארץ ישראל?

⁵ עיין תלמידי רבינו יונה [כה: ד"ה ותימא] כיצד הגיעו למסקנה זו, אף שמהגמ' משמע שהלכה כרבי עקיבא בחוף לארץ בלבד.

⁶ הרשב"א [ד"ה רבי אליעזר] כותב: "ולדידן דקימא לן כרבי עקיבא אף לענין ברכה לא מברכין אקפריסין בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה". מהלשון "לדידן" משמע שבחוף לארץ מברכים על קפריסין "בורא פרי האדמה" ובארץ ישראל מברכים "בורא פרי העץ".

הריטב"א [הל' ברכות פ"א ה"ן] פוסק שמברכים על קפריס "בורא פרי העץ" מפני שהוא שומר לפרי, ולעניין ברכה מברכים "בורא פרי העץ" אף על שומר לפרי שהפרי אינו מת בהסתלקותו [שלא כערלה שרק שומר ההכרחי לקיום הפרי חייב בערלה]⁷.

סיכום

אין מברכים ברכת "בורא פרי העץ" על כל דבר הגדל מהעץ, אלא על פירות העץ בלבד. נחלקו התנאים אילו מגידולי הצלף מוגדרים פירות, רבי עקיבא סובר שרק לאביונות שם פרי, הברייתא סוברת שגם לקפריסים שם פרי, ולרבי אליעזר לפי פירוש אחד גם לתמרות יש שם פרי. הרי"ף והרמב"ם פוסקים שקפריס אינו פרי וברכתו "בורא פרי האדמה", התוס' והרא"ש פוסקים שהוא פרי וברכתו "בורא פרי העץ".

הלכה

השו"ע [סי' רב סע' ו] פוסק שמברכים על קפריסים, תמרות ועלים "בורא פרי האדמה". רבי עקיבא איגר [שם] פוסק שאם בירך על קפריסים "בורא פרי העץ" יצא, שהרי לשיטת התוס' והרא"ש זו ברכתו, ולשיטת תלמידי רבינו יונה ספק אם יש לברך עליו "בורא פרי העץ", ומספק אינו חוזר ומברך [עיין שער הציון אות מב].

⁷ כנראה שהריטב"א הגיע למסקנה זו כדי שהברייתא תתאים לשיטת התנאים שבמשנה. מהגמ' עולה שיש זהות בין ההגדרות של פרי לעניין ערלה ולעניין מעשרות. אם גם ההגדרות לעניין ברכות היו זהות להן, הרי הברייתא אינה לא כר' אליעזר המחייב בתמרות ולא כר' עקיבא הפוטר בקפריסים. על כן מפרש הריטב"א שבהוה אמינא השווינו בין ברכות לערלה ולכן הקשינו ממנה על רב יהודה, אך למסקנה צריך להסביר שחוב ברכת "בורא פרי העץ" בקפריסים אינו מדין שם פרי אלא מדין שומר לפרי, וכולי עלמא מודים לדין זה.